

УДК 339.9

Б. В. БЕРНАДСЬКИЙ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РОЗВІДУВАЛЬНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН СВІТУ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 4(31), с. 5–13

Розглянуто окремі аспекти реалізації зовнішньої політики держави, роль і місце спецслужб у цьому процесі.

Конфліктогенність — невід’ємна складова сучасних міжнародних відносин, що нерозривно пов’язана із конкурентною боротьбою держав. На думку ряду фахівців, саме конкуренція є рушійним механізмом сучасного економічного прогресу, який примушує всіх суб’єктів економічної діяльності дотримуватися законів підвищення ефективності виробництва. Нині, коли центр боротьби змістився із військово-політичної (ідеологічної) сфери в економічну, в умовах прагнення світової спільноти обмежити використання у конкурентній боротьбі військових засобів, в економічній та політичній сферах робиться ставка саме на розвідувально-підбивні акції.

Будь-яка держава схильна вкрай егоїстично захищати власні інтереси при вирішенні будь-яких міжнародних протиріч, одним із цих факторів могутності, що визначає місце держави у світовій політичній ієрархії, є також рівень розвитку і потенціал її спецслужб як одного з видів державної діяльності.

Органи держбезпеки — невід’ємна складова державно-бюрократичного апарату та інструмент вищої політичної влади держави. Лише у цьому аспекті можна розглядати їх роль у її зовнішньоекономічній діяльності. У будь-якому державному

утворенні вони відіграють підпорядковану роль і не проводять самостійної політики. Поряд із цим, спецслужби — органи держави, яким доручена охорона безпеки у найскладніших сферах життєдіяльності суспільства, а саме — в галузі влади та управління. І цим визначається їх роль та місце у системі органів державної влади.

У кожній державі існують власні підходи до формування державного апарату. Нині є навіть держави, які не мають власної армії. Та без спецслужб не обходиться жодна. Кожна країна має свою систему спецслужб. Наприклад, у США їх близько 18, в Україні — 4. Втрати, що несе суспільство від їх незадовільної роботи, підрахувати неможливо. Тому і діє принцип: краще хоч якісь спецслужби, ніж ніякі. А краще такі, які можуть на рівних боротися із спецслужбами головних геополітичних суперників.

Крім того, діяльність спецслужб пов’язана з необхідністю забезпечення економічного суверенітету держав на світовій арені за допомогою використання специфічних форм і методів, незважаючи на економічний тиск, якого вони зазнають ззовні або зсередини. Розвідка виступає ще й ефективним інструментом, за допомогою специфічних методів якого можна досягати набага-

то більших результатів, ніж тих, що досягаються традиційними методами.

Ми можемо визначити два основних завдання спецслужб у зовнішньоекономічній діяльності держави, що впливають із виконання ними інформаційної функції. По-перше, це проникнення до економічних секретів інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та сприяння цій діяльності своєї держави на міжнародній арені. По-друге, це захист економічних інтересів держави від посягань конкурентів.

Характерна для ХХ ст. світова тенденція “еконімізації” діяльності державних спецслужб зумовлена посиленням суперечностей інтеграційного процесу. Коли ми ведемо мову про зовнішньополітичні відносини, можемо говорити про розвідувальну діяльність спецслужб. Що ж до зовнішньоекономічної сфери, то тут країни часто зіштовхуються з розвідувально-підривною діяльністю конкурентів. Її цілі та завдання підпорядковані відповідним настановам зовнішньої стратегії держави. Така діяльність, як прихована форма реалізації політичної практики, має ті самі цілі та завдання, які іноземні держави прагнуть реалізувати проведенням свого зовнішньополітичного курсу.

У ході акцій підриву, за допомогою таємних заходів конкуренти та “непорядні” партнери прагнуть досягти вигідних політичних і соціальних змін у суспільстві держави — об'єкта розвідки з метою послаблення позицій своїх наявних і потенційних конкурентів на світових ринках сировини, енергоносіїв, робочої сили та збуту готової продукції. У цьому випадку реалізація стратегічних цілей розглядається державами як передумова для загальної зміни на свою користь співвідношення сил на міжнародній арені для досягнення головної мети політичної стратегії правлячих кіл провідних держав світового і регіонального рівня: не прогавити свій шанс у сучасному перерозподілі сфер впливу та, за висловом американського політика З. Бжезінського, зайняти гідне місце в майбутній ієрархії центрів сили “нового світового порядку”.

Стратегічні цілі розвідувально-підривних заходів передбачають реалізацію трьох груп завдань:

- 1) інформаційне забезпечення зовнішньої політики правлячих кіл держави та керівників економічно-фінансових, торгових, науково-дослідних і конструкторських та виробничих структур;
- 2) проведення акцій безпосереднього підриву можливостей і потенціалу економічного конкурента;

3) створення для виконання першого і другого завдань розвідувальних позицій у певних економічних, політичних і громадських структурах конкурентів та партнерів, що об'єктивно, на перспективу створює для останніх потенційну загрозу.

Отож, завдання економічної розвідки держав зводяться до інформаційного забезпечення планування і реалізації економічної політики їх правлячих еліт, віддаючи при цьому пріоритет потребам політичного протистояння. Воно полягає у наданні розвідслужбами своїм урядовим колам інформації про стан і перспективи розвитку сукупного потенціалу іншої держави та про плани її вищого політичного керівництва, ділових і фінансових кіл відносно зміцнення її оборонної та конкурентної спроможності в економічній, торгово-фінансовій та науково-технічній сферах, а також щодо посилення протистояння за гідне місце у світі. Завдяки цій інформації можна отримувати певні організаційні переваги в плануванні та підготовці політичних, економічних і фінансових та на крайній випадок — військових чи інших акцій тиску, використовуючи чинник несподіваності при їх застосуванні.

З цього приводу О. Л. Лісовська зауважує, що економічною розвідкою охоплюються як зовнішньоекономічні зв'язки держави, так і її внутрішня економіка.

До завдань у галузі внутрішньої економіки належать оцінка стану і перспектив розвитку економічного потенціалу держави та виявлення найважливіших її потреб у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Отримані з цих питань дані слугують основою для визначення перспектив надання вигідного, за необхідності й підривного характеру, впливу на процеси в економіці іншої держави, протидії у реалізації її правлячими колами незалежної економічної стратегії.

Конкурентна боротьба на рівні міждержавних відносин полягає у вжитті заходів щодо здійснення вигідного впливу на партнера, а також безпосереднього підриву один одного. Незважаючи на зовнішню різноспрямованість, кінцева мета економічного підриву конкурентами спрямовується на досягнення політичних цілей. У сучасних умовах, без вигідного впливу на економіку своїх конкурентів чи партнерів, провідні держави світу не можуть розраховувати на досягнення сприятливих для них політичних умов у будь-якому регіоні.

Різновидом сучасної політичної практики з позиції тиску держав на своїх міжнародних опонентів є так звана “економічна війна”. Вона була складовою майже всіх великомасштабних таєм-

них операцій часів “холодної війни”, що проводилися США та їх союзниками по НАТО впродовж останніх повоєнних десятиліть щодо СРСР та його союзників по “соціалістичному таборі”. Не спадає напруженість на цьому фронті і донині, коли “економічна війна” стала одним із пріоритетів у зовнішній політиці країн Заходу щодо іншого світу.

Звичайно, методи “економічної війни” мають успіх щодо держав, економіка яких перебуває в передкризовому або кризовому стані і є вразливою до зовнішнього негативного впливу внаслідок загострення внутрішніх протиріч, а міжнародні зв'язки мають характер економічної залежності. Зрештою, це призводить до прямого втручання у внутрішні справи тієї чи іншої країни, як це ми бачимо у випадках з прийняттям чи запереченням вимог Міжнародного валютного фонду, незважаючи на їх дискримінаційний характер. Інколи, в боротьбі з “незручними урядами”, економічна війна є передумовою широкомасштабної агресії, як це мало місце в Югославії у 1999 р.

Методи “економічної війни” вперше були висвітлені в доповіді колишнього керівника Управління таємних операцій ЦРУ Річарда Біссела, який серед переліку таємних підривних акцій згадує приховані економічні операції, що є їх основною складовою. В арсеналі таких заходів:

- операції, спрямовані на підрив найважливіших галузей національної економіки. Метою саботажу може бути також вивід із ладу машинного обладнання, техніки, транспортних засобів; для цього також використовується спрямована пропаганда, скорочення ввозу необхідних державі сировини чи готової продукції. Достатньо однієї чи двох добре спланованих операцій, щоб завдати непоправної шкоди економічним ресурсам держави — об'єкту “економічної війни”;
- провокування інфляційних процесів в економіці держави — об'єкту економічної агресії. Інфляція — це руйнівна зброя у сфері економіки. Вона веде до напруженості всіх економічних сил, які стають неконтрольованими. Відомо, що неконтрольований випуск грошей також є засобом, до якого вдається сама держава, щоб хоч якось “підштовхнути” економіку, що заплуталася у боргах. Проте можна у такій ситуації діяти інакше: постачати на місцевий ринок фальшиві гроші з метою провокування неконтрольованої інфляції, як це неодноразово використовувало ЦРУ США.

Доволі ефективним методом підриву залишається і приховування товарів, формування “чорного ринку”. Найяскравішим прикладом тут може слугувати падіння уряду С. Альєнде в Чилі, економічна криза в Аргентині у 1974 р. Ретельно проаналізувавши ці випадки, український дослідник А. Кузьменко дійшов висновку, що дії чорного ринку спрямовуються представниками спецслужб впливових держав. За цих умов, безумовно, неможливо встановити контроль над чорним ринком і стримати зростання дорожнечі, що підштовхує інфляцію. Для цього необхідно було б ввести постійний дієвий контроль за спекулянтами, посередниками, покупцями і перекупниками товарів, за складами, а також за тими, хто приховує товари першої необхідності. Проте, якщо поглянути глибше, то контроль необхідно встановити, насамперед, над так званими провідними підприємствами різних галузей економіки.

Ще одним негативним аспектом інфляції у державах, де національна валюта знецінена, є те, що іноземні монополії легко можуть скуповувати за низькими цінами не лише національні підприємства, а й робочу силу. Такі факти нині мають місце в Україні. Таємні операції супроводжуються спрямованим пропагандистським тиском на суспільну думку через засоби масової інформації.

У популярній і фаховій літературі про розвідку поширене поняття таких видів розвідки, як: економічна, комерційна військова, політична, науково-технічна, промислове шпигунство тощо. Тож розвідувальна діяльність здійснюється в чотирьох базових сферах: політичній, військовій, економічній та науково-технічній.

Щодо розвідувальної діяльності спецслужб у сфері зовнішньоекономічної діяльності, то її фахівці зазвичай поділяють на економічну та науково-технічну. Зусилля економічної розвідки спрямовані на економічну систему, економічний потенціал, кредитно-фінансову систему, зовнішньоекономічні зв'язки, плани владних структур держави щодо реалізації економічної стратегії. Об'єктами спрямувань науково-технічної розвідки є науково-технічний потенціал, зовнішні наукові зв'язки та державні плани розвитку науки і техніки.

Економічна розвідка є найскладнішою за своєю структурою. Доволі часто економічну і промислову розвідку ставлять поряд, або намагаються показати як незалежні одна від одної. Тому слід мати на увазі, що економічна розвідка цікавиться всією інформацією, що має життєво важливе значення і забезпечує переваги конкуренту, а також стосується таких сторін його господар-

ської діяльності, як: наявні ресурси, процеси виробництва, технології, процеси розповсюдження й обороту, процеси споживання, процеси моделювання виробництва та економічних явищ, науково-дослідні процеси.

І вже в межах економічної розвідки виокремлюють промислову і комерційну розвідки. Перша охоплює наукові дослідження, технології, організацію виробничих процесів, розвідку ресурсів.

Останнім часом у світі зростає зацікавленість у збереженні спокою та передбачуваному розвитку міжнародних відносин у цілому, і в міжнародній економічній безпеці, зокрема. Жодна держава не здатна вести справи ізольовано, піклуватися лише про власні національні інтереси, ігноруючи інтереси інших учасників світового співтовариства. Концепція всеосяжної безпеки є сукупністю цілого ряду компонентів, серед яких винятково велику роль відіграє економічна безпека. Загалом прийнято виокремлювати різні рівні економічної безпеки, такі як міжнародна (глобальна та регіональна), національна, локальна та приватна.

Принципи міжнародної економічної безпеки (МЕБ) мають гарантувати кожній державі захист її законних прав. Однак економічна безпека будь-якої країни одержує в умовах міжнародної економічної взаємозалежності нові виміри, їх непросто прийняти, ще складніше дотримуватися в конкретній політиці, “відкриваючи” народне господарство незнайомому світові конкурентних ринкових відносин.

Згідно з положеннями вітчизняних фахівців О. Г. Даніляна, О. П. Дзьобаня та М. І. Панова концепція МЕБ базується на чотирьох принципах:

1. Економічна безпека держави є важливою невід’ємною складовою загальної національної безпеки.

2. В основі системи безпеки в економічній сфері лежать:

- відмова від політики економічних блоkad і санкцій, якщо це прямо не пов’язане з рекомендаціями світового співтовариства;
- спільний пошук шляхів справедливого врегулювання проблеми боргів;
- встановлення нового економічного порядку, що гарантує рівну економічну безпеку для всіх країн;
- розробка засад використання на благо всього людства, і насамперед слаборозвинених країн, частини коштів, що можуть бути звільнені в результаті зменшення витрат на військові програми;

- об’єднання зусиль у мирному використанні космосу, вирішенні глобальних проблем сучасності, від яких залежить доля цивілізації.

3. Забезпечення міжнародної економічної безпеки залежить від вирішення питань у військовій, політичній, гуманітарній сферах.

4. Дотримання принципу економічної недискримінації у справі забезпечення економічної безпеки держав світу.

Зважаючи на те, що домінуючою формою організації і надалі залишається національно-державний лад суспільства, основною складовою МЕБ і надалі залишається національна безпека. Нині, в ході інтернаціоналізації виробництва і міжнародного розподілу праці національна економічна безпека все тісніше пов’язується з міжнародною.

Економічна безпека забезпечується як суто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, військовими та іншими, у тому числі і розвідувальною та контррозвідувальною діяльністю спеціальних служб. Слід також зазначити, що безпека у суміжних сферах забезпечується не тільки притаманними їм методами, але значною мірою й економічними заходами, в тому числі із залученням грошових та інших ресурсів економічного характеру.

Нині провідні країни світу в ході перегляду пріоритетів у стратегії національної безпеки головну роль відводять саме економічній сфері. Незважаючи на ту обставину, що розвиток світової економіки здійснюється шляхом розширення інтеграційних процесів, обмеженість ресурсів, а також різний ступінь забезпеченості ними держав-учасниць світової економічної системи містять потенційну загрозу, а інколи спонукають їх до відкритих проявів економічної та політичної боротьби за право користуватися цими ресурсами. На думку відомих експертів, яка підтверджується реальними діями керівних кіл цих країн, головну роль у боротьбі за лідерство в цій галузі відіграють спеціальні служби, а також неурядові заклади та організації, що використовуються цими службами.

Як вже згадувалось, із закінченням “холодної війни” і блокового протистояння держав та націй суб’єкти міжнародних політичних і економічних прав відносин тепер більше покладаються на економічні та політичні, ніж воєнні засоби зміцнення їх могутності та забезпечення безпеки. У ряді країн забезпечення цієї сфери життєдіяльності держави покладається передусім на розвідувальні органи. Зокрема, в законі “Про націо-

нальну безпеку США” зазначено, що до функцій ЦРУ входить оцінювання розвідувальної інформації, що стосується національної безпеки, і реалізація такої інформації через урядові структури.

Нині американські геостратеги схиляються до думки, що справжня національна безпека спирається на сильну економічну основу, а не на військову міць. У нинішньому світовому устрої, де економічна конкуренція приходить на зміну військовій, оперативна підтримка уряду з боку розвідки в економічній політиці є необхідною. Водночас, вони вважають, що Сполучені Штати стали першочерговою мішенню для економічного і промислового шпигунства з боку менш економічно розвинених суспільств.

У деяких випадках, зв'язок між економічною розвідкою і національною безпекою повністю визначено. Відомство загального обліку США (ОАО) наприкінці 1990-х років нарахувало 54 американських підприємств, чії компанії належать іноземному капіталу. Це явище стає частиною процесу глобалізації всесвітньої торгівлі, так званої глобалізованої світової економіки, в умовах якої ми нині живемо. Компанії, що розглядалися ОАО, залучалися до 657 таємних контрактів загальною вартістю 5,4 млрд дол. і стали носіями таємних технологій загальнонаціонального значення. Фактично роботи, що виконують деякі із зазначених підприємств, настільки таємні, що вони не можуть повідомляти навіть ОАО про види та суть цих робіт і замовників. У зв'язку з цим, керівництво США, розуміючи серйозність загроз економічного і промислового шпигунства для американської нації, відреагувало відповідним законом “Про економічне шпигунство”, підписаним 11 жовтня 1996 р., що захищає торговельні таємниці й націлений на допомогу федеральній владі у боротьбі з промисловим шпигунством іноземних держав або їх національних компаній.

Економічна розвідка була й залишається тісно пов'язаною з політикою. Інформація, здобута економічною розвідкою, призначена для того, щоб допомагати урядовим посадовим особам реалізовувати економічну політику держави. Економічна розвідувальна інформація може торкатися політичних питань багатьма способами. Вона допомагає уряду у вирішенні таких питань, як підвищення ставок, позиція зі спірних питань на торговельних переговорах з іноземними партнерами.

Однією з проблем є недостатній зв'язок та організація координації між розвідувальними службами й урядовими економічними структу-

рами. Крім того, деякі урядові структури незадоволені інформацією розвідки. Фахівці вважають, що ця проблема має бути усунена, оскільки, якщо економічна розвідка забезпечує національну безпеку, то розвідтвариство має бути в одній обіймі з вищими координуючими органами (наприклад, РНБО в Україні), і навпаки.

Другою проблемою координації і зв'язку є закритий характер розвідувальної роботи. Розвідувальні служби працюють за принципом “необхідно знати лише те, що потрібно, для прийняття рішень у межах окресленої компетенції”, і приховують джерела та методи оперативної діяльності. У тих же США, Португалії, інших країнах це неодноразово призводило до політичних ускладнень.

Та в будь-якому випадку фахівці, передусім західні, вважають, що приватний сектор не повинен ігнорувати результати проведеного розвідкою економічного аналізу. Водночас розвідувальне співтовариство не повинно допускати дублювання завдань, адекватно виконаних іншими нерозвідувальними структурами. Фахівці визначають також, що існують основні причини, чому спецслужби мають займатися економічною розвідкою.

По-перше, саме уряд вирішує, де збирання й тлумачення інформації є державною сферою, і які сфери приватний сектор не буде забезпечувати. Існують деякі види інформації, які хоча й користуються попитом на ринку, проте мають і значну загальнонаціональну потребу. Наприклад, для США значний інтерес становить Північна Корея. Америка намагається краще зрозуміти її економіку, а це передбачає прояви зацікавленості як до закладів дрібнотоварного виробництва, так і до значних фінансових установ. Інші приклади розв'язання економічних проблем приватного сектору, що становлять загальний інтерес — експорт озброєнь із України та інших держав СНД. Отримання розвідінформації такого роду урядовими організаціями відповідає і загальним інтересам Сполучених Штатів. Зрештою, такі матеріали неодноразово використовувались для політичних спекуляцій.

По-друге, уряди так званих західних держав мають унікальні можливості збирання інформації, яку можна буде застосувати у вирішенні певних економічних питань.

По-третє, існують питання, в яких уряд не бажає покладатися виключно на відкриті джерела інформації, оскільки ця інформація може мати дезінформаційний характер. Ринок виробляє інформацію, що відповідає комерційним інтересам

і ці інтереси можуть не збігатися з тими, які визначені для держави як загальнонаціональні інтереси. Остання фінансова криза і проілюструвала загрозовість прийняття рішень, що спираються на ту економічну інформацію, яку дають економічні та банківські відомства, і яка не пройшла перевірки іншими джерелами. Більшість фінансистів, не бажаючи втратити клієнтуру, давали надмірно оптимістичні прогнози, що згодом ускладнило ситуацію. До речі, керівництво СЗРУ стверджувало, що попередження уряду України надсилались завчасно, проте вони були проігноровані.

По-четверте, інформація має відповідати спеціальним вимогам. Зокрема, розвідувальна інформація має бути не лише достовірною, а й своєчасною. У випадку потреби урядових кіл у терміновій прогностичній інформації щодо економічного майбутнього іншої держави саме спецслужби можуть вчасно забезпечити актуалізований прогноз.

Таким чином, держава зобов'язана займатися економічною розвідкою. І ці завдання мають виконувати саме спеціалізовані органи, такі як Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) в США чи Служба зовнішньої розвідки (СЗРУ) в Україні. Хоча дехто вважає, що саме зацікавлені відомства (наприклад, Міністерство фінансів чи МЗС) мають бути основними постачальниками економічної розвідувальної інформації, витісняючи спецслужби на другий план. На користь спецслужб виступають ті обставини, що розвідувальне відомство володіє великою кількістю експертів-аналітиків у галузі міжнародних економічних питань і має безпрецедентний кадровий склад, який може також успішно вирішувати нові завдання як в економічному секторі, так і в боротьбі з наркобізнесом, тероризмом, міжнародною організованою злочинністю і т. д. Розвідка ж в інших державних установах є другорядним сегментом, а якість розвідінформації цих структур бажане бути кращою.

Складовою економічної розвідки є економічне шпигунство — негласна або інша протиправна дія іноземних держав (організацій) з метою забезпечення їх економічних інтересів шляхом здобування економічної розвідувальної (таємної) інформації. Таємно зібрана економічна інформація не призначається для використання навіть великими приватними компаніями. Вона становить загальнонаціональний інтерес і стає власністю держави.

Так, упродовж багатьох років економічна інформація, що збиралася Агентством національ-

ної безпеки США (АНБ) шляхом електронного прослуховування міжнародних каналів зв'язку та співробітниками ЦРУ через агентуру, використовувалась виключно для надання правлячим колам США допомоги у визначенні основних тенденцій інших держав і для підтримки американських представників, які проводять переговори з дво- чи багатосторонніх торговельних операцій.

Економічне шпигунство часто плутають з підприємницьким. Попри значну подібність, це все ж таки різні складові розвідувальної діяльності держави. Підприємницьке шпигунство — це застосування представниками приватних фірм, організацій або інших еквівалентних структур таємного збирання або створення їм сприятливих умов для незаконного негласного здобування економічної та науково-технічної розвідувальної інформації (таємної, що захищається власником) щодо партнерів чи конкурентів, яка використовується також і в приватному секторі.

При цьому уряд може офіційно не підтримувати такий заборонений спосіб і тактику отримання закритих відомостей зарубіжних конкурентів національних фірм. Держави також проводять промислове шпигунство не лише проти своїх конкурентів чи противників, а й “непорядних” партнерів та союзників. Водночас, наприклад, уряд США не може формально, у відповідь, проводити щодо іноземних держав промислове шпигунство на державному рівні, тому що воно офіційно обмежене відповідним законом та демократичними традиціями розподілу повноважень суспільно фінансованої загальнонаціональної розвідки і приватного сектору, а також проголошеним принципом поваги до недоторканності приватної власності іноземних фірм. Уряд може офіційно лише реагувати, формулюючи більш активну економічну стратегію розвідки, використовуючи космічну і радіоелектронну розвідку, щоб дізнатись про ресурсний потенціал і прослуховувати переговори американських конкурентів для розробки і прийняття загальнодержавних заходів захисту інтересів американських інтересів.

Крім того, урядові розвідувальні організації, як правило, формально не проводять шпигунства проти іноземних фірм на користь компаній своєї держави, оскільки це може суперечити офіційній, законодавчо затвердженій політиці держави щодо промислового чи взагалі підприємницького шпигунства.

Проте, лише формально. Економічна розвідка кожної так званої “демократичної” держави відіграє істотну роль у приватній конкуренції іно-

земних фірм. У деяких випадках економічна розвідка держави допомагає отриманню прибутків приватним сектором. Як зазначив Держдепартамент США, збагачення приватних компаній для уряду було другорядною справою, а головною метою — захист американських національних інтересів у регіоні та економічної безпеки США. Водночас, інші приклади свідчать, що зусилля економічної розвідки безпосередньо допомагали компаніям США в бізнесі. Широкого розголосу набув факт зриву ЦРУ півтора мільярдного франко-бразилійського контракту на постачання радіолокаційного обладнання. Неодноразово, на підставі розвідувальної інформації, зовнішньополітичне відомство США притискало інтереси японських компаній, що кілька разів призводило до так званих “торговельних війн”. Систематично з’являється інформація про участь розвідки у зриві тих чи інших контрактів, що могли б завдати шкоди американським компаніям.

У кожному з таких випадків економічна розвідка допомогла певній американській фірмі вирішити спірні питання на власну користь й отримати прибуток. По суті, використовувалися методи промислового шпигунства, проте, державна розвідувальна служба не діяла від імені приватної компанії, а представники фірм з ЦРУ не зустрічалися і не обговорювали плани щодо організації шпигунства проти Індонезії, Франції, Бразилії чи інших країн. Економічна розвідувальна інформація державними спецслужбами використовувалася для попередження політиків про позицію сторін на переговорах й оцінювання можливих наслідків для американської нації, підкреслюючи, що Франція та Японія у згаданих ситуаціях мали переваги в переговорах, тому що вони офіційно прямо примушували відповідні уряди іноземних держав до прийняття вигідних для них умов.

Економічна розвідка використовується і для досягнення інших розвідувальних цілей, що мають загальнодержавний, стратегічний характер. Першість у цій сфері можна віддати Німеччині, яка почала використовувати її ще на початку ХХ ст., у тому числі і на території України.

Напевно, саме німецькій розвідці можна віддати і пальму першості у справі отримання таємної інформації з відкритих джерел. Такого роду успіхи вимагали серйозної аналітичної роботи. Передусім аналізувались засоби масової інформації. Приділялась увага й іншим джерелам, зокрема чуткам. Німці з усією серйозністю поставились до слів колишнього австрійського воєнного міністра генерала Бека, який, говорячи про

діяльність ворожого агента Бартмана, зазначив, що той повідомляв ворогу загальновідому інформацію. Однак завдяки своєму інтелекту, вмінню зіставляти факти, знанню австрійської армії і комунікабельності завдав Австро-Угорщині збитків на суму понад 30 мільйонів гульденів. Його роботу порівнювали із програною великою битвою. Тож і німці стали робити наголос не на отриманні саме таємних матеріалів, а на правильному опрацюванні наявних відомостей. На сьогодні цей напрям розвідувальної роботи у сфері економіки посідає помітне місце у практичній діяльності провідних спецслужб світу.

У наступні роки, під час активної співпраці СРСР з Веймарською Німеччиною остання стала практикувати використання ніби-то незалежних промислових підприємств (наприклад — ГЕФУ, яке фінансувало та координувало роботу в СРСР). Варто зазначити, що до 1924 р. Об’єднане державне політичне управління (ОДПУ) не вело активної контррозвідувальної діяльності по німецькій лінії. Адаже і Німеччина і СРСР прагнули поглибити політичну, економічну та воєнну співпрацю. Однак розширення цих контактів сприяло і відродженню німецької розвідки.

Широко відоме використання економічного прикриття спецслужбами США. Передовий досвід використовувався і в СРСР. Основна заслуга у цьому належить Є. П. Пітовранову — людині, як його називали, з невиправним чекістським мисленням. У 1969 р. Є. Пітовранов підготував відповідну доповідну записку керівництву КДБ. Якихось особливих одкровень у ній не було. Адаже західні — німецька, англійська і особливо — американська розвідки давно й ефективно використовували зовнішньоекономічні зв’язки. Використовувався і досвід Чехословацької Соціалістичної Республіки (ЧСР) і Німецької Демократичної Республіки (НДР). Ряд положень пов’язувався із практикою діяльності радянських зовнішньоторговельних організацій. Санкцію на реалізацію ідеї Є. Пітовранова було отримано на найвищому рівні. Створення нового підрозділу особисто санкціонував Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев.

Таких прикладів можна навести чимало.

Потрібно зауважити, що в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин відчутно зменшилась вага і роль національної держави на міжнародній арені і, відповідно, істотно зростає роль наддержавних та наднаціональних утворень. І доволі часто спецслужби, особливо великих держав, тісно взаємодіють із відповідними органами великих корпорацій та ТНК. Ці зв’язки

передусім налагоджуються на основі особистих відносин, коли в спецслужби корпорації приймаються на роботу відставні офіцери та інші співробітники державних спецслужб. Державні спецслужби можуть передавати “супутню” продукцію розвідки великим корпораціям, яка не становить цінності з точки зору стратегічних цілей держави і має важливе значення для підприємства. У свою чергу, при налагоджених зв'язках, приватна розвідка корпорації надає послуги державним органам.

Не виключаються випадки використання розвідувальними службами корпорації послуг незалежних розвідувальних агентств. Існує багато таких фірм. Наприклад, “Континентал телефон енд сеплай компані”, “Спайз Веорпорейтед” та ін. Ці незалежні агентства іноді нараховують тисячі агентів і їх послугами користуються сотні корпорацій. Саме для США є особливо характерною взаємодія державного і приватного сектору. Свого часу в Чилі американська корпорація ІТТ співпрацювала з ЦРУ. Перша обслуговувала телефонну мережу в США і за її межами, надаючи таким чином свої послуги ЦРУ, остання ж допомагала ІТТ відновити свої економічні позиції в Чилі. Чилійський “досвід” “використала” Україна, доручивши іноземній компанії, пов'язаній із іноземними розвідувальними органами, встановити системи захищеного зв'язку в структурах Нацбанку та СБУ.

Особливе місце у спільній розвідувальній діяльності державної та приватної спецслужб посідає лобізм. Він дає змогу захищати інтереси корпорації на місцевому і державному рівні, а іноді й на регіональному. Це здійснюється шляхом отримання інформації про державні закупки, положення законодавчих актів, що готуються, співвідношення сил у політичних колах з тих чи інших питань законотворчої діяльності тощо. Лобізм формується шляхом забезпечення політичної кар'єри відданим корпорації кандидатам у депутати парламенту та місцевих органів влади. Функцію лобіста може виконувати і радник парламентарію, урядовий чиновник тощо.

Особливе місце в організації розвідувальної роботи корпорації займає створення різного роду благодійних фондів, організацій тощо. В центрі уваги таких структур можуть опинитися носії інформації щодо конкурента. Через такі структури зручно направляти заохочувальні кошти за отриману інформацію. Особливу роль фонди та організації відіграють у забезпеченні лобізму.

Насамперед, організовуються філантропічні фонди, як правило, в державах, які пережива-

ють серйозні соціально-політичні та економічні кризи, їх економіка буває зруйнована або так підірвана і послаблена, що населення знаходиться на низькому життєвому рівні.

Протягом останніх років таке зрощення держави з приватним капіталом призвело до розвитку такого явища, як приватні воєнні компанії, які мають риси, притаманні спецслужбам. Більше того, все частіше загальнодержавні інтереси поступаються приватним. У підсумку, від вирішення загальнонаціональних питань отримує прибуток і приватний сектор. У результаті дій американської розвідки по зриву контрактів інших держав приватні компанії США отримали лише частку контракту, та без зусиль загальнодержавної розвідки щодо непопередження передачі контракту повністю іншій іноземній державі було б завдано шкоду іміджу уряду Сполучених Штатів як такому, що не в змозі виконати свої передвиборні обіцянки щодо захисту інтересів американських платників податків на зовнішніх ринках. Необхідно підкреслити, що такий підхід уряду є перевагою для американських фірм у приватній конкуренції з іноземними партнерами. Американські фахівці і політики вважають, що економічна розвідка США має й надалі підтримувати на високому рівні свою оперативну роботу та ідентифікувати випадки несправедливих, з американської точки зору, торговельних угод за кордоном. Зрештою, не так давно поширеним було твердження: “Що вигідно для “Дженерал моторс” — вигідно для США”.

В Україні, де приватний сектор ще не набув такої потужності, її спецслужби у своїй розвідувальній та інформаційно-аналітичній діяльності ставлять акцент на сприянні керівництву держави в реалізації зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу України, зміцненні її обороноздатності й економічного потенціалу, розширенні міжнародного співробітництва. Оцінки, пропозиції і прогнози аналітиків СБУ, СЗРУ, ГУР МО України стали важливою складовою інформаційно-аналітичної підтримки державних рішень, а також основою відомчої системи виявлення та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національній безпеці.

Отже, поточні питання і проблеми економічної розвідки посідають провідне місце в стратегії зовнішньої політики держави. Інформаційне забезпечення слугує державі чи іншому суб'єкту зовнішніх відносин засобом управління зовнішньою політикою. Воно допомагає вирішувати завдання створення інформаційної основи для прийняття управлінських рішень.

Література

1. Даллес Аллен. Искусство разведки: Пер с англ. с сокращениями. — М.: Междунар. отношения-МПУлисс, 1992. — 287 с.
2. Данілян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації. — Харків: Фоліо, 2002. — 285 с.
3. Дундуков М. Ю. Разведка в государственном механизме США. — М.: Кучково поле, 2008. — 448 с.
4. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / За заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. — К.: НІСД, 2004. — 261 с.
5. Кузьменко А. Інформаційно-психологічна війна ТНК проти держави: політико-правовий і безпекознавчий аспекти статусу "суверена" — генерального суб'єкта міжнародного публічного права [Електронний ресурс] // Юрид. ж-л. — 2009. — № 2. — Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3136>
6. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як явище сучасних міжнародних відносин [Електронний ресурс] // Юрид. ж-л. — 2006. — № 2. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2136>
7. Лісовська О. Л. Економічна політика і економічна безпека України: Навч. посіб. — К.: Вид-во НА СБ України, 2003. — 183 с.
8. Мороз В. Національна безпека України — безпека людини. — К.: Екслібрис, 1994. — 62 с.
9. На сторожі незалежності держави. 10 років Службі безпеки України. — К., 2002. — 168 с.
10. Національна безпека України 1994–1996 рр.: наукова доповідь НІС / Редкол.: О. Ф. Белов та ін. — К.: НІСД, 1997. — 197 с.
11. Плэтт В. Информационная работа стратегической разведки. Основные принципы: Пер. с англ. Е. Б. Пескова. — М.: Изд-во иностр. л-ры, 1958. — 341 с.
12. Пузииков В. Б. Экономическая безопасность. Методология анализа и основные направления обеспечения органами государственной безопасности. — Мн.: ИНБ РБ, 2001. — 435 с.
13. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посібник для студ. вузів / І. І. Дахно, В. М. Барановська, Ю. А. Бовтрук та ін; За ред. І. І. Дахна. — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 472 с.
14. Шаваев А. Г. Галерея шпионажа. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 428 с.
15. Шныпко А. С. Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы. — К.: Генеза, 2007. — 376 с.

В умовах загострення конкурентної боротьби у постбіполярному світі спеціальні служби поступово займають одне з чільних місць серед механізмів реалізації зовнішньої політики держави.

В условиях обострения конкурентной борьбы в постбиполярном мире спецслужбы постепенно начинают занимать ведущую роль в механизмах реализации внешней политики государства.

Under increasing competition in the post-bipolar world intelligence agencies are beginning to take a leading role in the mechanisms of implementation of the foreign policy of the state.

Надійшла 3 жовтня 2011 р.